

واژه‌نامه‌ی گویش شهر ضایی (کمش‌های)

www.parsi-l.com

گردآورنده: حامد قنادی

آذرماه ۱۳۸۳

در ۱۵ کیلومتری نیمروز (=جنوب) اسپهان شهری دیده می‌شود که گویش آن در هم‌سنجی با دیگر گویش‌های استان اسپهان از بهر ویژگی‌های نغزگونه‌اش شناخته‌تر است. این گویش در هم‌سنجی با گویش‌های اسپهانی، گرکویه‌ای (جرقویه‌ای)، مبارکه‌ای و نجف‌آبادی واژه‌های یکسان فراوانی دارد؛ لیک ناهمسانی بالای در واگویی واژه‌ها شنیده می‌شود.

مردم بومی این شهر، واژه‌هایی هم‌چون "ع"، "ج" را از گلوی خود واگویی می‌کنند و واژه‌ها را شل بازگویی می‌کنند. ویژگی نغز این چند گویش گفته شده، دگرسانی پیوندواژه‌ی "که" در آن‌ها است. در اسپهان "که" به ریخت پارسی‌سنجه، واگویی می‌شود. لیک همین واژه در شهرضا، "کا" در نجف‌آباد "کو" و در گرکویه "کی" گفته می‌شود.

پس‌وند "چی" به چم پسوند "کا" پارسی، کمابیش در همه‌ی آن‌ها شنیده می‌شود. دگرسانی واژه‌ی "د" به "ت" یا به وارون، در سنجش به پارسی‌سنجه؛ در همه‌ی آن‌ها به‌ویژه گویش‌های "گرکویه‌ای" و "شهرضایی" دیده می‌شود.

روی هم‌رفته، پژوهش بر روی این گویش‌ها، بویژه گویش گرکویه‌ای که واژه‌هایی ناب از پهلوی دارد؛ در بیگانه‌زدایی از زبان پارسی یاری فراوانی می‌کند.

نویسه‌ها:

â: â, ı, ı̄, ǎ / ā: آکشیده / ĉ: چ / š: ش / q: غ / x: خ / ʿ: ع, ʿ
u: او کوتاه / ū: او کشیده / o: او کوتاه / ǒ: آکشیده / ħ: ح / ž: ژ

دستور زبان ...

نام زمان

سوبّا: (suba) فردا / پرشب: (peršab) پریشب / پیسین: (peysin) پسین، عصر

شوم (šum) شب / صاحب: (sāhb) صبح، بامداد

جای نام‌های کس جدا

مَ: (ma) من / تو: (to) تو / اون: (un) او /

مو: (mo) ما / شوما: (šumâ) شما / اونا: (una) آنها، ایشان

جای نام‌های کس پیوسته

مَ: (om) آم / د: (od) آت / ش: (oš) آش

مون: (mun) مان / دون: (dun) تان / شون: (šun) شان

گونه‌های گر دانشی کارواژه‌ی هستن

مَ: (am) ام / ی: (ey) ای / س: (es) است

یم: (eym) ایم / ید: (eyd) اید / نند: (nand) اند

وندها

چی: پسوند "چی" در گویش‌های اسپهانی برابر "کا" پارسی‌ست که برای کوچک‌شمردن چیزی یا کسی به کار می‌رود:

دخترچی: (doxter či) دخترکا

را: این پیشوند که گویا از "راه" ساخته شده، همراه با "بردن" به کار برده می‌شود و چم دانستن به آن می‌دهد:

رام‌ترم (râmbaram) می‌دانم / رام‌ترم (râmbordam) / رانمبرم (rânembaram) نمی‌دانم

ا: پسوند الفنجیدن (جمع بستن) در گویش شهرضایی "ا" می‌باشد.

دفتر: (daftara) دفترها / خونا: (xuna) خانه‌ها / آدما: (adema) آدمیان

ا: میان‌وندی که برابر "و" پارسی‌ست.

چرتا پرت: (čerta pert) چرت و پرت / دما دسگا: (dama dasga) دم و دستگاه

آ: این پیشوند پیش از "چرا" و "چه" می‌آید که کمابیش افزون به نگر می‌رسد. و گویا برگرفته از "آخر" می‌باشد.

آچرا: (áčera) / آچه: (áče)

دگرسانی‌های آوایی

-۱

Mâdar => Mâder

Zabân => Zebun

Hamân => Hemun
 Andâze => Endâze
 Zamin => Zimin

-۲

Daftar -e- man => Daftar ma
 Xane -ye- to => Xune to
 Barây -e- to => Bar to

-۳

Angulak => Anguli
 Qelqelak => Qelgeli

-۴

Kadu => Kūdi
 Galu => Gūli

-۵

Kolân => Kelun
 Kodâm => Kedum

-۶

Kojâ => Kujâ
 Xodâ => Xudâ

-۷

Nemidanam => Nemdunam
 Nemixorad => Nemxored

-۸

Janevar => Junevar
 Xane => Xune

-۹

Bebin => Bibin
 Bexor => Boxor
 Bekon => Bukun

-۱۰

âmadan => Umedan
 âvardan => Ovordan

-۱۱

Če kare => Čikare
 Jelo => Jolo

-۱۲

Râst => Ras
 Dast => Das
 Haft = Haf
 Češm => Češ

واژه‌ها

آ-١

- آبجي: (abji) آبجی، خواهر
 آتیش: (âtiš) آتش
 اجغوجغ: (ajaq vajaq) چرت و پرت
 آچرا: (âčerâ) آخر چرا؟
 آچک: (aček) اروسک (عروسک)
 آچه: (ače) چرا
 ادووه: (aduve) ادویه
 اروسى: (ōrosi) کفش
 آریه: (čariye) وام، عاریت
 اس: (as) اصلاً، هرگز
 اسدن: (esedan) گرفتن، ستادن
 آسنات: (asnât) کم
 آسه: (âse) آهسته
 آش پال: (aşpal) آبکش
 آکله: (okele) خاک برسر
 آلش: (âleš) عوض، جابه‌جا، گھولش
 آلنگ و دولنگ: (âlang â dolang) ابزارهای گوناگون
 آله‌شنگ: (âlešang) آویشن
 آما: (âmâ) اما، پن، لیک
 آماج: (omaj) گونه‌ای از سوپ
 امروز: (amru) امروز
 امسال: (amsal) امسال
 امشب: (amšab) امشب
 آمو: (âmu) عمو، افدر
 آمولیک: (amuleyk) سلام علیکم، درود بر تو
 انزه: (anze) این اندازه
 انک: (anek) مسخره کردن

انگولی: (anguli) انگشت زدن

اهل: (ahal) آن زمان

آوردن: (ovordan) آوردن

اورو: (uru) آن روز

اوروزا: (uruza) آن روزها

اوسا: (usa) استاد

اوساچسک: (usâ čosek) فضول

اومدن: (umedan) آمدن

اووخ: (uvax) آن وقت، آن زمان

ای: (ay) اگر

آی: (oy) ای

ایشه: (išša) آهنگ نگه داشتن خر

ایفدی: (ifdi) یاوه، سخن بیهوده

اینسانوشا (inesânošâ) اینه‌هاشو، این است

آینک: (âynek) آیینک، عینک

ایمه: (ey ha) شگفتا

ب

بئز: (ba'z) بهتر

باخسوره: (baxsure) پدرزن، پدرشوهر

باد: (bâd) باید

بادکردن: (bâdkardan) آماسیدن

باس: (bâs) ایست

الو: (bālu) هواپیدا

برد: (barod) برایت

بزک دوزک: (bazek duzek) آرایش کردن

بسکی: (baski) از بس، بس که

بش: (beš) بهش، بهاش

بغ: (beq) چشم از

بغل: (baqal) ار

بلیز: (boliz) بلوز
 بوک: (buk) مشت
 بوخور: (buxur) بخار آب
 بونه: (bune) بهانه
 بی‌تاهاشونه: (bitâ hašune) بی‌باک و نترس
 بیتر: (beyter) بهتر

پ

پ: (pa) پس
 پئته: (pa" a) شگفتا
 پاختر: (paxter) فاخته
 پازی: (pâzi) درد
 پخشه: (paxše) پشه
 پراشه‌زدن: (perâše zadan) پخش کردن
 پرشب: (peršab) پریشب
 پسکین: (peskin) گوز
 پکیدن: (pokidan) ترکیدن
 پنددادن: (pand dâdan) یاد دادن
 پوز: (puz) پیرامون دهان
 پوک: (puk) پوچ، تهی
 پیارسال: (piyâr sâl) پیرسال
 پیرن: (piran) پیراهن
 پیزی: (pizi) نشیمن‌گاه
 پیسین: (peysin) عصر، پسین
 پیشمون: (pišmun) پیشیمان

ت

تا: (tâ) لنگه
 تابسون: (tâbesun) تابستان
 تاتی‌چی: (tâti čî) راه رفتن کودک

تاغ: (tâq) آسمانه، سقف
 تحنه: (taħane) طعنه، زخم زبان
 ترددادن: (tor dâdan) غلتانیدن
 ترسالو: (tarsâlu) ترسو
 ترکوندن: (terekundan) ترکانیدن
 تریاک: (teriyaki) تریاک
 تلکه: (teleke) اخاذی
 تلنگه: (telenge) تکه‌ای از انگور
 تمبک: (tombek) تنبک
 تمون: (tomun) تنبان
 تناف: (tenâf) طناب، ریسمان
 تورک مادر ندون: (turk mâdernadun) ماخلک
 توول: (tovel) تاول
 تیزونه: (tizune) مثانه، شاش دان
 تیغه: (tiqe) گرده‌ی خورشید
 تیفون: (tifun) توفان
 تیک: (tik) تیغ، خار
 تیلیفون: (tilifun) تلفن

ج

جئده: (jà de) جاده
 جرزدن: (jer zadan) بهانه آوردن
 جفتک: (joftek) پریدن با دو پا
 جفنگ: (jafang) یاوه، چرت و پرت
 جل: (jol) پارچه
 جلدی: (jaldi) به‌تندی
 جوواب: (juvab) جواب، پاسخ
 جودی: (judi) جهودی، یهودی
 جونور: (junevar) جانور
 جوغ: (Juq) جوی

جوون: (jevun) جوان

جیگر: (jiger) جگر

ج

چاروا: (čârva) چارپا

چاغما: (čâqma) چاغما بزرگ

چایدن: (čaydan) سرماخوردن

چپوکردن: (čapo kardan) برداشتن و گریختن

چخت: (jaxt) تازه، با این که

چخه: (čexe) راندن سگ

چزوندن: (čezundan) زیر فشار گذاشتن کسی

چشاچار: (češâčâr) چشم و پیرامون اش

چغلی: (čoqli) گلایه کردن از کسی

چک و چوله: (čakačole) کژ و چوله

چلاغ: (čolaq) شل

چلسمه: (čelesme) خوراکی، هله هوله

چل: (čel) مشنگ

چل: (čel) چهل

چلگیری: (čelgiri) لودگی

چنزه: (čanze) چه اندازه

چنگولی: (čanguli) آویزان

چوری: (čuri) جوجه

چوغ: (čuq) چوب

چوغون: (čoqun) باد سرد

چونه: (čune) فک

چی: (či) پسوند کوچک کردن - (ک) در پارسی

چیتو: (čito) چه گونه، چه طور

چینه: (čine) دیوار گلی

حجی: (ħaji) حاجی

حنجله: (ħanjele) حنجله، گردک

خ

خاتی‌چی: (xâtiči) گربه

خار سو: (xârsu) مادرزن، مادر شوهر

خاکیشتر: (xâkišter) خاکستر

خاکی‌شی: (xâkiši) خاک شیر

خاله باغوره: (xâle bâqure) غورباغه، غوک

خر بیزه: (xarbize) خربوزه

خسه: (xasse) خسته

خلا: (xelâ) آبریزگاه

خنج: (xenj) گونه‌ای کرم

خنسی: (xensi) بدشانسی، بی‌چارگی

خنک (xonok) خنک

خون‌تمه: (xuntemah) آزمند، طمع‌کار

خودا (xuda) خدا

خودافز: (xudafez) خداحافظ، خدانگهدار

خوروس: (xurus) خروس

د

دادا: (dada) برادر

دار: (dâr) آویزان

دارابی: (dârabi) آوند سفالی

داغ‌مه: (dâqme) لک

دایزه: (dâyze) خاله، مرخا

دبنگ: (dabang) بی‌هوش

دبه: (dabbe) بازی در آوردن

درشیدن: (doršidan) لرزیدن

دس: (das) دست

دست پاچه: (dast pače) شتاب زده
 دشک: (tošek) تشک، نهالی
 دفدر: (dafdar) دفتر
 دکا کردن: (dak kardan) بیرون کردن
 دما دسگا: (damâ dasgâ) دم و دستگاه
 دم پای (dampây) دم پای
 دن: (dan) دهان
 دنده: (donde) زنجور
 دوری: (dori) بشقاب
 دوس: (dus) دوست
 دوغله: (doqole) گوشه
 دوماغ: (dumâq) دماغ، بینی
 دووازه: (duvâza) دوازده
 دیفال: (difâl) دیوار

ر

رابه‌را: (râberâ) بی‌درنگ
 راس‌راسی: (râsrâsi) به‌راستی
 رام‌بردن: (râm bordan) پی‌بردن، دانستن
 روشنا: (rušnâ) روشن
 روی: (ruhi) روی (گونه‌ای فلز)

ز

زئفه: (za'fe) ضعیفه، زن
 زاغال: (zâqâl) زغال، ذغال
 زبون‌بسه: (zebunbasse) زبان‌بسته، بیچاره
 زرزدن: (zer zadan) سخن‌بی‌مایه زدن
 زندگی: (zandegi) زندگی
 زیمین: (zimin) زمین
 زیمینی: (zimini) زمین‌رهاشده

س

- ساحب: (sâhb) بامداد، صبح
 ساویدن: (sâvidan) ساییدن
 سبک: (sobok) سبک
 سفد: (sefd) سفت
 سلندر: (salendar) سرگردان
 سندیلی: (sandili) سندلی
 سوبا: (suba) فردا
 سوت: (sūt) لباس پاره
 سورد: (surod) زمین سخت
 سوک: (suk) پایان، کنج
 سوماخ بالون: (sumâx bâlun) آبکش
 سولاخ: (sulax) سوراخ
 سول دونی: (sul duni) سوراخ، ویرانه
 سووار: (suvâr) سوار
 سیبه: (sibe) کوچه
 سیفداب: (sifdâ) سپید آب
 سیفید: (sifid) سپید

ش

- ششتن: (šoštan) شستن
 شنفدن: (šonofdan) شنیدن
 شوار: (šavâ) شلوار
 شوم: (šum) شب
 شوما: (šumâ) شوما
 شوور: (šuver) شوهر

غ

- ارا: (qâ) قره قوروت، پنیر تن

غایده: (qäyde) اندازه، قاعده
 غایم (qâyem): پنهان
 غایمکی: (qâyemeki) پنهانی
 غبراغ: (qebraq) زرنج
 غپ: (qop) مرغ کرچ
 غلاغ: (qelâq) کلاغ
 غلغلی: (qelqeli) غلغلک
 غلماجه: (qolmaje) پاره سنگ
 غوتوری: (quturi) گونه‌ای بازی با ریگ
 غورت انداختن: (qurt endaxtan) پز دادن دروغین
 غورت: (qurt) پز
 غوغوژکی: (qužqužeki) با شتاب و تندى
 غه: (qoh) نادان

ف

فاش: (fäš) فحش، دشنام
 فایز: (fâyz) پاییز
 فرخ: (ferax) فراخ، گشاد

ک

الک: (alak) آردبیز
 کا: (kâ) که (پیوندواژه)
 کاج خودا: (kāj xudā) خرخاکی
 کاردونک: (kardunek) تارتنک، عنکبوت
 کارمونسرا (kârmunsera) کاروانسرا
 کپه شدن: (kope šodam) ریختن بر روی زمین
 کتره پتره: (katre patre) چرت و پرت
 کتک: (kotek) کتک، کسی را زدن
 کتونه: (katune) مرغ دانی
 کچه: (koče) گوشه‌ی دهان

- کدوم: (kedum) کدام
 کرخ: (kerex) سست
 کردی کنک: (kordi kenek) جوجه تیغی
 کش: (keš) بار، دفعه
 کفدر: (kafder) کبوتر
 ککه: (keke) سرگین آدمی
 کل: (kal) کربلایی
 کلنجار: (kelenjâr) ور رفتن
 کله: (kalle) سر
 کله: (kole) لگد - لنگ
 کله شدن: (kole šodan) لنگ زدن
 کله کونی: (kele kuni) خاک بر سرات
 کلون: (kelun) کلان، کلیدان
 کماژدون: (komăždun) قابلمه
 کمبیزه: (kombize) کمبزه، خربزه‌ی نارس
 کمک: (komek) کمک
 کنسک: (kenesk) خسیس، کنس
 کنه: (kōne) کهنه، پارچه‌ی کهنه
 کوجا: (kujâ) کجا
 کوچی: (kuči) راندن گربه
 کودی: (kūdi) کدو
 کودی کله: (kūdi kele) کاسه‌ی سر
 کورتی: (korti) بخش‌های برابر زمین
 کورک: (kurek) دُمَل
 کودی: (kūdi) کدو
 کون: (kun) کن (بن اکنون کردن)
 کیفی: (kifi) کپک
 کیلیت: (kilit) کلید

گالشئی: (gâleši) بی قانون، بی آسا

گای: (gây) گاهی

گر: (gar)

گردادولغ: (gard â dulaq) باد هم زمان با گرد و خاک

گرن: (geran) گره

گروم باز: (gurumbaz) با جست و خیز

گشنه: (gošne) گرسنه

گلاب رفته: (gelâb rafte) وارفته

گل بسر: (gol be sar) خیار

گلش گوی: (gelešgoy) شل و وارفته

گله دونی: (geleduni) ستور گاه، طویله

گنبز: (gonbez) گنبد

گنجیشک: (gonjišk) گنجشک

گنده: (gonde) بزرگ

گندیلی: (gondili) گلوله ای کردن

گولی: (gūli) گلو

گولی: (guli) گوی

گونا: (gunâ) گناه

گووه: (guve) گیوه

گیریه: (girye) گریه

گیس: (gis) گیسو

گیلیز: (giliz) کف بیرون آمده از دهان

گیلیزبند: (gilizband) پیش بند

گیلیم: (gilim) گلیم

ل

لپ: (lop) گونه

لته: (late) بخشی از زمین

لچک: (laček) روسری

لغ: (laq) در شکسته

لغاتِه: (deqate) لکاته

لغت: (laqet) لگد

لکنتی: (lakenti) سست

لولنگ: (duleng) آفتابه

له: (leh) کوبیده

م

ماتل: (mâtel) معطل، درمانده

ماسیدن: (mâsidan) فسردن، منجمدشدن

مای: (mây) ماهی

مزره: (mezra') مزرعه، کشتزار

مزنه: (mazane) ل

مس: (mes) انند

مسجد: (masčed) مسجد

مش: (maš) مشهدی

مگز: (magez) مگس

مُل: (mol) گوشه‌ی دیوار

مو: (mo) ل

موال: (mavâ) آبریه ل

مور دونه: (murdune) موریانه

ن

ل: (nâ) توان

ازین: (nâzeyn) آشکار

ناسولی: (nâsuli) گلو

ناغافلک بیگیری: (nâqâfelek bigiri) بمیری

ناغافلک: (nâqâfelek) ناگهان

نالی: (nail) نهالی، تشک

نرمی: (narmi) سوسک

نزیک: (nezik) نزدیک

نمک: (nemek) نمک
 نمکدون: (nemekdun) نمکدان
 نخر: (nonor) لوس
 نوردان: (navardân) نردبان
 نوا: (nova) ادا، شکلک، بشک
 نسن کردن: (nôs kardam) نوشتن
 نمتونم: (nemtunam) نمی‌توانم
 نوماز: (numaz) نماز

9

وادنگ: (vadang) پس گرفتن کالای فروخته شده
 واسادن: (vâsâdan) ایستادن
 وخ: (vax) وقت، آن وقت، آن زمان
 وخسادن: (vaxsâdan) برخاستن
 ور: (var) سوی، کنار
 ورتاغازیدن: (vartâqâzidan) تب داشتن
 ورجسن: (varjessan) پریدن
 ورجه‌وورجه: (varje vurje) جست‌وخیز
 ورجلمبیده: (varqolombide) بیرون زده
 وژوژک: (vožvožek) بزمجه
 ول: (vel) رها
 ووردادن: (vurdâdan) غلتانیدن به سوی کسی

ه

ها په: (hâ pa) چه کاره‌ای
 هاگالیده: (hâgalide) فربه و تپل
 هالاکیف: (hâlâkeyf) چه گونه‌ای؟
 هتمی: (hatmi) حتماً، بی‌برو و برگرد
 هسوم: (hasun) دستوری یافته، مرخص
 هشتن: (haštan) هشتن، گذاشتن

هل دادن: (hol dâdan) راندن کس یا چیزی از پشت
 هم ریش: (hamriš) هم داماد، باجناغ
 هل رفتن: (hel raftan) از دست رفتن
 هل شدن: (hol šodan) شتاب زده شدن
 هم ساله: (hamsale) هم سایه
 همش: (hameš) همیشه
 هم کشیدن: (hamkešidan) بستن
 همین جور کی: (heminjureki) همین جور
 هنا: (henâ) نفس، توان
 هندونه: (hendune) هندوانه
 هوده: (hevda) هفده
 هوش کدوم: (chuškedom) هیچ کدام
 هولکی: (holeki) بی قانون، بی آسا
 هیاری: (hiyari) کارگری
 هیژده: (hižda) هیزده

ی

یاد: (yâd) آری
 یانه: (yâ) اون سنگی
 یواشکی: (yâvâšeki) یواشکی، به آهستگی
 یخده: (yexde) یک خرده
 یه ارکی: (yebâ) ان، یک اره
 یه چیکه چی: (yečikeči) بسیار اندک
 یه غوزولی چی: (yequzuliči) بسیار اندک

زبان زدها

بچه تا کشمشن نخورد بچه کا نمشید کا هوچ، ککه وام نمشید.
کار آزمایی کودک را مرد می کند.

خال تو ناسولیت بزید.

گزاره ای برای نفرین

خال بزنی

گزاره ای برای نفرین

خر کون گشاد ما تل هشیس

آدم تن پرور را تا کاراش را به او یادآوری نکنی انجام نمی دهد.

پکا بزنی

گزاره ای برای نفرین

گولی جا گولی

این پای آن

گولی خورد می داد.

فریبات می داد.

یه گوزا گنبرش نکون

پیز کوپک را بزرگ نکن!

این فرهنگ، هر از چندگاهی؛ گسترش می یابد.

ویرایش فرجامین: ۱۳۸۳/۹/۱۱